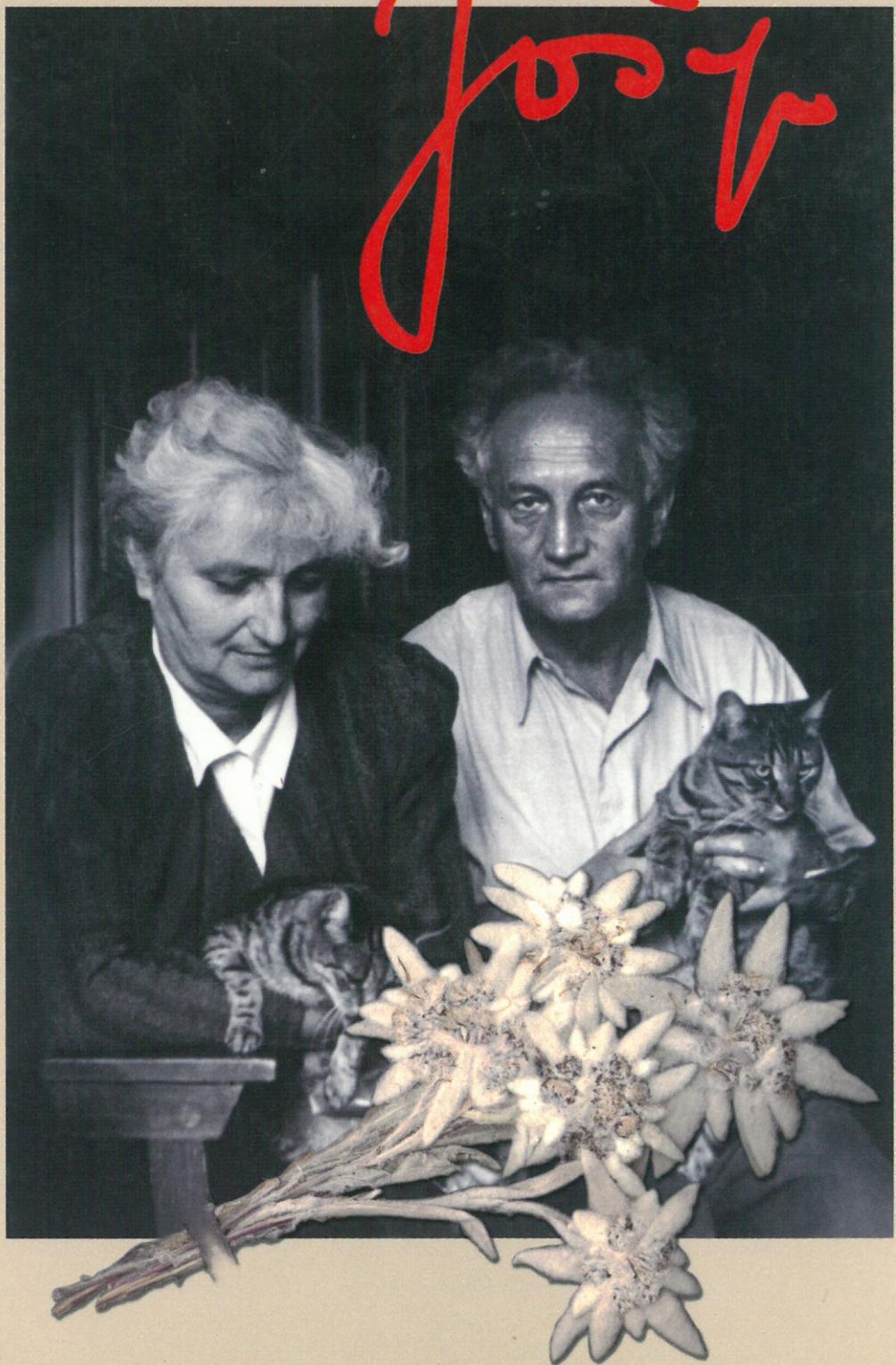

Milana Slavenski

Jošč

O ovoj knjizi

Život Milane Slavenski bio je neobično snažno utkan u život njenog supruga, kompozitora Josipa Slavenskog, što nije izbledelo ni tokom 25 godina posle njegove smrti, koliko ga je nadživila. Zahvaljujući njenom spisateljskom daru pred nama su svedočenja o životnom putu jedne nesvakidašnje stvaralačke ličnosti.

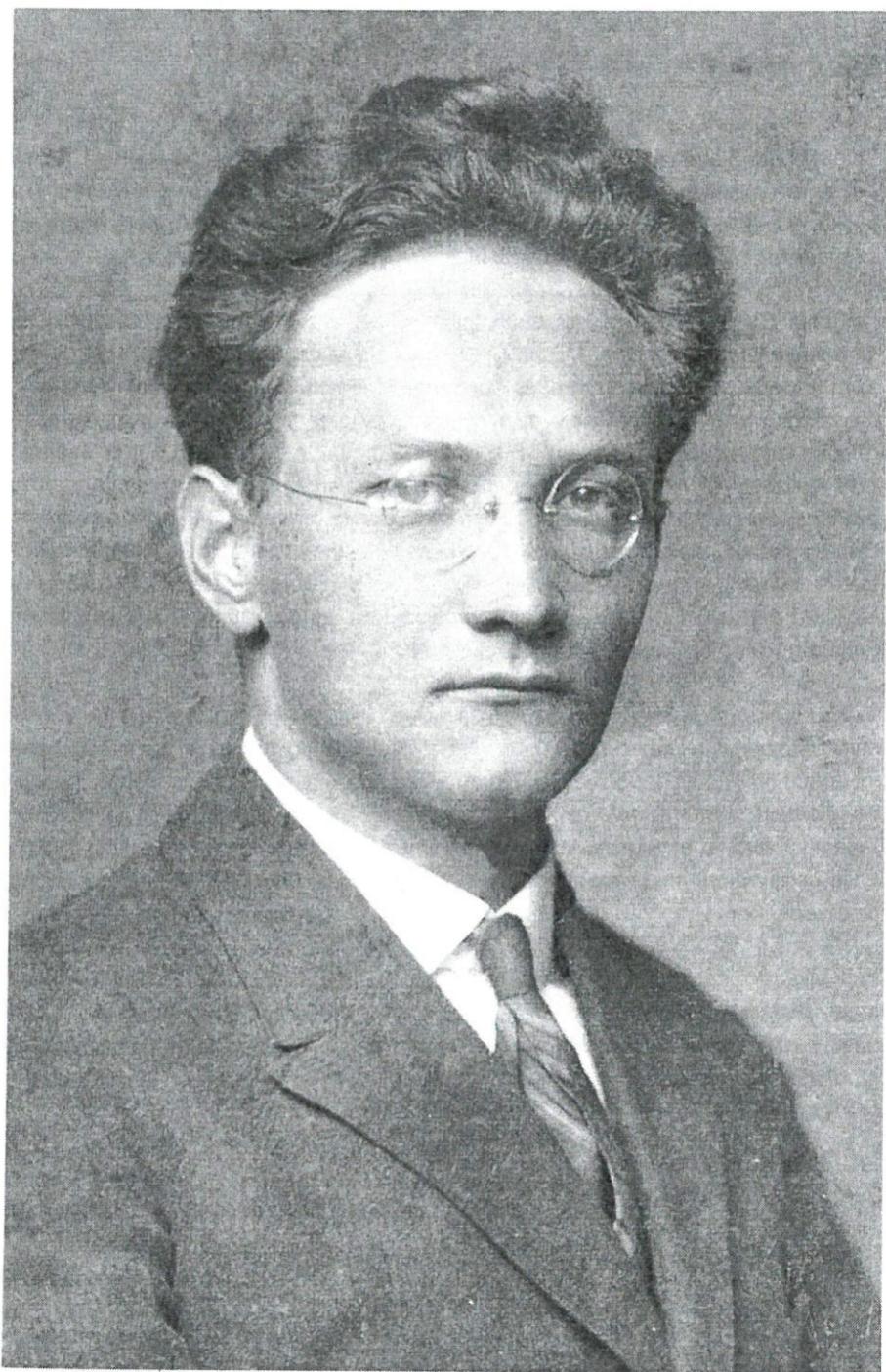
Knjiga *JOSIP* je pre svega napisana s ljubavlju. Sa smislom da kroz autentične detalje prikaže ljude i događaje, Milana Slavenski opisuje Josipovo detinjstvo i porodicu, život u Međimurju (tada pod vlašću Austro-Ugarske monarhije), školovanje i sirotovanje mladog kompozitora, Prvi svetski rat i oduševljenje jugoslovenstvom, prve stvaralačke uspehe Josipa (Štolcera) Slavenskog i njegov prelaz iz Zagreba u Beograd (1924). Opisujući svoj susret s Josipom, Milana Slavenski daje živu sliku beogradske građanske sredine iz perioda između dva svetska rata, zatim događaja oko i za vreme Drugog svetskog rata i posle, uvek s toplinom i neizmernim razumevanjem kompozitorove humane prirode i dečačke zanesenosti muzikom. Poslednje putovanje u zavičaj i prerana kompozitorova smrt prikazani su snagom dramatičara koji škrtim rečima govori o prolaznosti i tragičnosti života.

Važno mesto u ovim sećanjima zauzimaju okolnosti u kojima je Josip Slavenski stvarao svoja dela i odjeci njihovih izvođenja, u zemlji i inostranstvu. Ova svedočanstva dotiču niz ličnosti tadašnjeg muzičkog sveta, jugoslovenskog i evropskog (posebno iz redova kompozitora), kao i druge osobe koje su okružavale Josipa Slavenskog i njegovu životnu saputnicu, koja je snagom ljubavi razumela njegov značaj možda bolje nego mnogi među njima, bilo savremenim muzičkim poslenicima ili nosiocima društvene moći.

Zahvaljujući rođacima Milane Slavenski, Mirku i Marini Bojić i Milani Đurđulov, koji su sredili ovaj rukopis, dobili smo knjigu koja pruža mnogo više nego što je niz pouzdanih podataka o životu i delima Josipa Slavenskog: presek atmosfere na balkanskim prostorima tokom prve polovine 20. veka i ljudsko približavanje jednoj izuzetno snažnoj stvaralačkoj ličnosti.

Mirjana Živković
profesor Fakulteta muzičke umetnosti u Beogradu

Józef Staszak

Josip Slavenski

MEDIJMURJE

Pred samo podne tog 20. novembra, u velikoj naslonjači kraj prozora, u našem domu u Svetosavskoj ulici, u sobi okrenutoj jugu (uvek ka suncu!), izmršaveo i opao, sa zlokobnim žutilom u svojim sivim očima, sedeо je uspravan i ponosit, zakopčan i tih, utonuo u svoja daleka međimurska predvečerja, koja su u rodnom međimurskom kraju, gledana kroz udaljenost i sećanja, uvek bila zlatna i treperava. U to zlatasto treptanje slivala se duboka plemenita zvonjava, u čijem je bruanju on svagda slušao, i čuo, beskrajne nizove sve lepših, i uvek lepših tonova, oko kojih su, kao oko svetlog jezgra, kružili, preplitali se, treptali i treperili, kao u zvezdanim maglinama, rojevi, oblaci, sve srušnije, čujne, do jedva čujne zvezdane prašine nadtonova – subtonova i podtonova – jednom rečju: uhvaćenih, na bezmernu radost otkrivenih i odgonetanih alikvotnih tonova. Oni se, u neiscrpnim mogućnostima igre, spajaju u jedinstven intenzivni ton, i u isti mah, u svome večitom treperenju, rastvaraju u blistave duge razigranih boja – živi pokretljivi svet tona, čiju je tajnu ovaj izabrani odmah shvatio i uhvatio, i na jedan izuzetno darovit način preneo u svoju muziku, svoje harmonije, svoju orkestraciju.

"Rodio sam se u muzikalnom Međimurju, gde su tada bili duboki zvonovi. Pod uticajem tih velikih zvonova, još 1916. pisao sam u svojim orkestarskim delima, umesto običnih dur-akorada, njihove kompletne alikvotne tonove."

Posle pauze:

"Kojem stilu pripadam – nisam nikada razmišljavao. Ali mislim da je na ovo pitanje najbolji odgovor dao kritičar iz Frankfurta još 1929: 'Slavenski je muzičar sa svojim sopstvenim stilom'."

Između ponositog čoveka na vrhuncu zrelosti, nesalomljivog borca, neumornog tragaoca i stvaraoca u domenu vazda žive i pokretljive vrhunske umetnosti tona koji se s ovakvim dostojanstvom prašta i dečaka u prvom buđenju, međimurskog dečeca Pepa, koji, zanet, u vratima čakovečke pekarne stoji i napregnuto osluškuje – ceo je život Josipa Slavenskog.

Iz najranijeg sećanja prisnog druga, slikara Ladislava Kralja:

"Dečak u vratima pekarne: on stoji i motri. Dečaćić je plav, lepušan, ozbiljan. Stoji u vratima pekarne, i motri. On ne gleda, on motri."

Luk je zategnut, drama je počela, on motri sluhom.

Josip Čavdar

Josip i Milana na izletu

Josip Slavenski

STVARANJE

Heliofonija, iz ranih vizija *Misterij*, delo koje se celog života snatri i smera, piše – i nikad ne napiše.

Nosio je u sebi vulkan koji ključa dan i noć: misao raspirena i užarena do usijanja, žeđ za muzikom, iskonska vizija kosmička.

Svoju žarko zamišljenu sveobuhvatnu *Heliofoniju*, vrhunsko delo njegova života i njegove muzike, u kojoj je sve zvučalo, zvonilo i brujalo, nosio je, ponesen vatrenim egzaltacijama, celog života u sebi. U vulkanskoj vatri iskovani, što lebdi u rasplamsalim snoviđenjima, vatreni disk – *Heliofonija*, kosmička vizija za hor, orgulje, veliki orkestar i električne instrumente, delo izvan svih kategorija muzičkih oblika i znakova za koje nije bilo ni dovoljno boje, ni zvuka, ni instrumenata, stvarala se, kovala i iskivala, sazrevala i uobličavala da se, avaj, nikad ne dovrši.

Do tančina razvijena sluha, slušao je u šumi pticu i krik, kamen kako se odronjava, čagljeve, u naletima vetra kad u horu štekću na rtu preko mora, ali i železničke točkove kad kloparaju, avion bruji, sirene zavijaju. Slušao i gameleone⁹⁵, i tapane, i šofare⁹⁶ i zurle, i muziku sa električnih instrumenata: električne talase Martinoa (Martinet) trauttonijum, helertion, Bozankeov (Bosanquet) enharmonijum – unikatni instrument izvanrednih zvučnih mogućnosti, odgurnut u muzej da tamo čami.

Slušao je i ono što je bilo ugodno uhu, i ono što je bilo neugodno. Slušao muziku, s istim intenzitetom slušao i nesklad, i ono što je paralo sluh i srdilo neposvećenog i prosečnog, a on slušao zaneto, slušao ono što je samo on čuo.

Da li je to bio praton koji je slušao, i za kojim je uvek tragao? Tu odmah, na dohvati uhu, da se izgubi netragom, delićem, možda ostao u nekoj dalekoj melanoliji? Kod šiptarskog čobana, možda, koji uz svoju više nego zvukovno oskudnu čitelju, peva ona dva-tri tona svoje jednolične pesme, epske dužine, beskrajnih ponavljanja? Ili kod crnogorskog guslara, ne onog izvikanog, paradnog – kod arhaičnog guslara u dalekim gudurama crnogorskim? U njegovim malim tercama, prešlim u njegovo pevanje iz prstometna na guslama, lakovisleno proglašeno nesluhom i nemuzikalnošću, što je Josipa silno lutilo. Slušao i stare kaluđere zarasle u brade, po polusrušenim manastirištima, i derviše po zabitim, u zeleni gustiš zaraslim tekijama⁹⁷, i tamnoputog bakšu u seljačko-taljigaškoj pagodi u Mokrom Lugu. Slušao, neopažen, s brda preko puta, seljančicu kako, dok plete čarapu za ovcama, peva u neverovatno uskim intervalima, što je

veoma prizemno, u isto vreme poslastica. Slušao je smejući se i sa simpatijom i seoske tam-buraše i njihovo šeprtjanje, i Cigane i njihovo neobuzdano preterivanje i kićenje.

Lakonog, otvorena uha i zaoštrenog sluha, dospevao je na izvore. S urođenom selektivnošću odabirao je vrednu sirovinu, i beležio je na svojoj vazda u pokretu unutrašnjoj traci – ređe, vrlo retko, beležio notama u svesci – da je u svojoj vatri pretopi i skuje u plemenitu građu za svoju muziku.

Birajući i prebirajući pod stookim sočivom nepodmitljive kritike, odabirajući najvrednije, kroz tanani filter propuštajući najdragocenije, s guštom ceđene sokove, i da taj brižljivo odabrani svet zvukovlja pretoči u muziku, u kojoj sve trepti, svaki ton živi svojim životom, a sve se spaja u jednu jedinstvenu celinu, uvek spremnu da bukne u grandioznu simfoniju koja će čovečanstvo prenuti iz letargije, učmalosti, prosečnosti, sitnih strasti, i razbuktati ga u svet ustreptalog života i žive lepote.

Dane i noći snatrio je on svoje veliko delo.

Sa strahopoštovanjem, s bezmernim uzbuđenjem, u potpunoj osami, u dubokoj noći, isključujući sve što bi ičim moglo remetiti potpun mir, prepustajući se, nesmetan i neometan, moćnom toku svojih unutrašnjih izvora, pisao je on svoju muziku, obuzet vizijom svoga vrhunskog dela.

Zažarenom jezgru svoje *Heliofonije*, doživotnoj strasti i zanosu, prilazio je okolo u širokim kru-govima, a oni su se sve više sužavalii ukoliko je prilazio bliže, oslobađajući se i rasterećujući se pritom bremenitosti kondenzovane muzičke magme, nastale iz pretopljene muzičke rude. Prilazio mu je s onom osobitom stravom i slašću s kojima se prilazi najvišem, uvek još pomalo strepeći i odlažući.

Ostali su samo fragmenti: *Haos*, za orkestar, na koricama *Kosmogonija* 1928-1932, *Sonata za violinu i orgulje* 1919-1925, *Prasimfonija*⁹⁸ – izgubljena negde.

Sa perifernog kruga velikog dela odlamali su se krupni pregnantni blokovi zrele muzike, koji će živeti dalje svojim punim samostalnim životom.

Tako je nastala *Balkanofonija*, svojevrsna simfonisika svita, mlado i jedro delo žive i razigrane stvaralačke moći, kroz čiju se živahnost i vatrenost, zadivljen i očaran životom i sobom, i onim oko sebe: Balkanom i balkanskim folklorom, oslobađao nagomilanog folklorног, što je u svojoj vazda budnoj radoznalosti od domaćeg, balkanskog, sakupio, i svojom raspaljenom fantazijom dočarao.

Iz *Igara i pesama sa Balkana*, napisanih na Bohinju, na svadbenom putovanju, u svom novoos-

Josip Slavenski

novanom domu u Beogradu, te prve zime 1927–1928, napisao je nadušak *Balkanofoniju*, delo puno poleta.

Ja ga gledam lakonogog i hitronogog, kako, uzavreo i zadihan, ustrčava uz stepenice, usput začešljavajući nemirnu i raskuštranu tek opranu kosu: "Hajde, brže" na venčanje; kako dok dlan o dlan, zabacivši na rame svoju nevestu, uzleće uz vrleti bohinjske, ponesen stihijom, odupire joj se, savlađuje je, i uz kliktanje iskače na vrh; vidim ga pod svežim mlazevima tuša, bučnog i razdraganog, skače i na sav glas peva, prepuštajući se radosti neodoljivog, prštavog i bučnog dela koje ključa iznutra; ili, čvrst i bakaran, ozaren, upija sunce negde na litici, pretvoren sav u uho, sluša glas iz kamena, ili ushićen: "i kontra C iz *Prasimfonije*" (koje još nijedno uho čulo nije), i zatreperi onom tananom, najtananimjom nežnošću što se zaodeva i prikriva pod ovlašnim rapavostima i oporostima. To je *Balkanofonija*.

Balkanofonija, svita u sedam delova: *Srpska igra*, *Albanska pesma*, *Turska igra*, *Grčka pesma*, *Rumunsa igra*, *Moja pesma*, *Bugarska igra*, igra-pesma, brzo-lagano – delo je mladog, srećnog, vatretnog čoveka.

Srpska igra – prvi, uvodni stav *Balkanofonije* – velikim ključem otvara širom odaje nabijene alemkamenjem, koje on neštedimice nudi, grabi radosno i punim šakama razdaje, iz začarane riznice svoje muzike žeženim zlatom obasipa čoveka-sadruga, nizašta drugo do da ga razdra- ga i krene u življe radosti života – vatreni temperament, razigranost, žarke boje – mlađi zaljubljeni čovek u žarkoj, uskovitlanoj muzici igra svoj ljubavni ples, u koji bi da uvuče sve druge. U primu mužanske snage seća se "onog Srba, dole Carigradu, što ga bule po haremu kradu"⁹⁹ – ponosit na njega, pojmenice ga doziva u svoj kliktavi ples.

Albanska pesma – koja sleduje za *Srpskom igrom*, melanholična je pesma osamljene zurle iza visokih, kamenih, mrkih brda, što se u svome jednostavnom, melanholičnom motivu ponavlja i ponavlja, čini se u beskraj, kroz kamenu pustinju i tišinu. Osamljena zurla, zarobljena u kamenoj pustinji, ponavljačući, uporno ponavljačući svoj gorštačko-ponositi melanholični zov, stiče snagu i zamah da se vine u visine i reši svoga kamenog ropstva.

Turska igra – orgija ritma. Radoznali, nezasiti dečak koji do u besvest udara i lupa i zaneto sluša: def, tarabuku, tupan, ubrzava i ubrzava do pomarme, dok se ne onesveste i ne pogube u svom do ludila razbuktalom ritmu fantastične prikaze i utvare iz pomahnitalog podzemlja, mraka, ludila i crne magije, i sav taj svet, raspuštenih i razularenih mračnih sila ne izgori u ludo uskomešanom, do krajnje čujnih granica pobesnelom bubenjanju u sažižućoj vatri. A dečak koji je tu pomamnu igru zametnuo, njom ravnao, doveo je do vrhunca, naterao da sve zimogrozive groze, i bauljavi bauci, u zimsku letargiju usnulu, po procepima skriveni, iz svojih mračnih skrovista izlete i sagore – preskočio je lako i čilo razbuktalu aprilsku vatru što sažeže i sagori zastarelo i zakunjalo, učmalo i svenulo, i u njima zaostali sakupljeni otrov truleži i ustajalosti pretvori u pepeo što oplođuje prolećno tle, a on čist i vedar zapeva.

Josip Čavdar

Grčku pesmu, tu prozirnu lepotu, tananu čipku, načinjenu od najfinije muzičke materije, beskrabno nežne a čvrste, za koju je Martinon, francuski kompozitor i dirigent, kad je izabrao da diriguje *Balkanofoniju* 1950. rekao: "C'est une, c'est une..."¹⁰⁰ – fini francuski muzičar-pesnik nije mogao ni u francuskom naći prave reči za lepotu, šarm, ljupkost te pesme – poljubio je vrhove svoja tri prsta, skupljena čvrsto zajedno, naglo ih raširio, i samo jedan tako mladalački hitar francuski šarmantan mladoliki muzičar-umetnik mogao je to učiniti, da to ne samo ne bude smešno, već da bude dražesno, što i jeste prava reč za čipkastu lepršavu lepotu *Grčke pesme*, koju je on u svetloj i nežnoj viziji grčke lepote pred nežno žutim rascvalim bokorom drenaka, pod svetoplavim nebom nad prolećno zelenim poljima Međimurja ispevao i nazvao *Grčka pesma*.

Rumunska igra sa svojim vratolomnim (i prstolomnim!) petčetvrtinskim ritmom, majušna kakva je, za vrlo reducirani mali ansambl od pet instrumenata, strah i zazor je za dirigenta – obesni je nestaluk jednog mladog faunu.

Onda – onda dolazi najlepše, najnežnije, najlirske što će ikada, ikoji, ikad rođeni Međimurac, zaljubljen u svoje rodno tle – a svi su Međimurci zaljubljeni u svoj majušni, pesmom opleteni međimurski zavičaj – umeti, znati, uspeti da ispeva: *Moja pesma* – pesma Međimurju.

Moja pesma? Pesma Međimurju? U *Balkanofoniji*?

"Vidiš", tumačio je, "stari zoografi i srednjovekovni slikari uopšte, uslikavali su uvek u svoja dela negde malo prikriveno svoj portret, kao svoj potpis. *Moja pesma* je moja slika i moj potpis", rekao je poezijom i muzikom za svagda vezan za svoje Međimurje.

Na poslednjem putu, iz etera ga je pratila *Moja pesma*.

Bugarska igra – snažni je finale ovom delu bujne i razigrane mladosti, i svojim teškim zgusnutim ritmom završava kao starinskim teškim pečatom delo puno žara i strasnog muziciranja, poleta, mlade radosti i optimizma, ali i retke nežnosti i lirizma, nestaluka i lepršavosti.

S proleća 1928, 6. maja, na Festivalu jugoslovenske savremene muzike u Beogradu, *Balkanofonija*, s radnim naslovom *Balkanska simfonija*, sažeta u pet delova, imala je svoju prvu izvedbu, pre bi se moglo reći svoje prvo probno izvođenje, s autorom na probama uvek spremnim da uzleti na dirigentski podijum, tu na licu mesta nešto dopiše ili izbriše u partituri, i sa proba partituru vrati kući, da dovrši što mu se čini nedovršeno, reši nerešeno.

Dirigent je na beogradskoj izvedbi bio Matačić. Bilo je puno pljeska, oduševljenja i – nedoumice.

Izvođenja svojih dela Josip je doživljavao u najvećem uzbuđenju. Na probama je skakao, prekidao, ispravljao, opominjao, čuo svaki falš, što je kad god dodijavalo dirigentu, ali i imponovalo

Josip Slavenski

izvođačima, jer je on u onom preko čega se nekad prelazilo i ležerno, kao možda i bezveznom, čuo i znao za svaku notu njeno mesto, trajanje i visinu. Pa se videlo da to nije tu onako tek. Na izvedbama je bio sam živac, vrteo se na mestu, poskakivao sav izvan sebe. Ja u najvećoj tremi, panici, koja je dolazila iz straha: sad će skočiti, prekinuti, grditi, pretiti, napraviti skandal, do čega nikad nije došlo, ali je bilo uvek na ivici.

A kad se završilo, jurnuo bi nekud da ga je stari Putnik, dugogodišnji predsednik "Stankovića", ščepavši ga za oba revera kaputa, jedva za trenutak u trku zadražao: "Josipe, znaj, slušaj, ja sam tvoj prijatelj Putnik, hoću da ti čestitam". "Aha," – odgovarao je, "dobro", a pojma nije imao ni ko mu govori, ni gde je, ni šta mu govori. Moja mati zadržljena, zadržljeno je sama sebi govorila: "Sad se ne čudim, sad razumem, kad on ovo sve u glavi nosi."

Tražili su od autora da za ovaj festival napiše komentar za *Balkanofoniju*.

S velikim uživanjem on je stvarao svoja dela. Dugo ih je nosio u sebi dok su lagano sazrevala. Onda bi jednog dana počeo. Upravo, to spremanje da počne bio je najmučniji deo posla. Bio je tada nesnosan i sebi i kući, ništa nije bilo dobro, ništa pravo, nervirao se za svaku sitnicu, srđio, praskao. Bili smo manji od makovog zrna, išli na prstima – ništa nije pomagalo. "Budi bog s nama", govorila je naša domaćica, žena iz naroda, "kao ono kokoš kad se spremi da snese jaje."

A kad jednom počne, ništa ga više nije moglo zaustaviti. Pisao je ne prekidajući, u jednom dahu, ni dan ni noć nije se dizao sa svoga stola. Izgledao je tada kao nadahnut nekom nadprirodnom unutrašnjom snagom, koja ga je ispunjavala radošću, i nije mu davala da oseti ni glad, ni umor, ništa mu nije smetalo, sva čula otupela i utrnula, sav u vatri stvaranja.

Pisao je odmah direktno partituru. Celu je čuo i izlivao u jednom dahu. Klavir mu je služio da samo katkad isproba koji akord.

Onda je nastajalo glačanje: ispravljao je, brisao, dodavao, izgledalo je da nema kraja, uvek je neka nova misao iskršavala, uvek neki lepsi izraz nalazio, ovde mu se činilo nedorečeno, onde suviše rečeno, činilo se nikad neće biti gotovo.

Orkestarsku partituru pisao je s radošću. Prepisi, koje su mu ponekad odmah po završetku partiture prepisivači radili, bili su najčešće puni grešaka, što ga je jedilo i ljutilo. "Trebio" ih je, kako je to on zvao, za malim stolom na terasi, na najvećem suncu, uz moju stalnu i uzaludno napominjanu bojazan da će svoje ionako slabe oči sasvim upropastiti.

Partituru je pisao uživajući u radu, za klavirski izvod nije imao volje, mrzelo ga je. Govorio je: "Ja čujem orkestar u punom zvuku, ne mogu da reduciram". Komentare je odbijao da piše: "Što sam imao da kažem, kazao sam u svojoj muzici", i dalje se oko toga nije trudio, niti ga se ticalo.

Jozef Slavenski

OPROŠTAJ SA ZAVIČAJEM

Čakovec, septembra 1954.

Mlečnobelo nebo, prosjenjeno vrućim podnevnim dahom, kojem se izvori ne vide nad sedefastim sjajem, nepodnošljivo razlivenim ravnicom i gradom, raskopanim i razrivenim pod mrkim pokrovcem prašine.

Okresane krošnje nekog starog krupnolistog drveća, čije je prašnjavo lišće i rapava stabla odmakli septembar rđom načeo, uprkos bogaljenju, još uvek moćno dižu se u stasitim redovima – veliki scenario zamišljen za jednu započetu dramu, čije su ostatke, ne odlučivši se da ih sasvim uklone, u nedoumici, varvarske skresali.

Preko bezvodnog čakovečkog potoka prebacivali su teške i glomazne cevi, što svojom tvrdom betonskom bezbojnošcu, i bezobličnošću, zatiru i poslednje nemirne tragove iščezlog detinjstva.

Lelujavi dašak, dolutao s ravnice, i riđa prašina, uz prituljeni blesak jednog vrućeg podnevног neba bez sunca, protrepere namah bakarnosmeđim odsevima krupnim zrelim lišćem, i srebrnim grivama dvoje zanetih, zalutalih u ovom periferijskom septembru, dvoje poklonika u sivom, u kojima negde u protrnulim dubinama još uvek vatom bukti jedno neugaslo leto, dvoje što u toj neodrživoj vrućoj podnevnoj omaglici sunca koje se ne vidi, tom neodređenom uličnom metežu, tom sporom administrativnom renoviranju grada i mrkoj prašini, toj tromoj razlivenosti koja ne otice – svojim žustrim pojavama i britkim likovima deluju strano i tuđe.

Pod skramom posivelog bisera, što se pod vrelim dahom topi i isparava, ispod potamnelih slojeva i naslaga godina – neobični bakarni konjanik, ustreptao i smućen u isti mah, dojezdio kroz oblake i buru iz svetova zvezda i mašte, na krilu na kojem su oduvek leteli nadahnuti – samohran, bez venca i skiptra pobednika, odevan u meki sivi flanel, gologlav i goloruk, sa bolnim iznenađenjem stranca u rodnom gradu – kopa i raskapa tražeći uzalud zapretene zauvek snove svoje plamene mladosti.

Čakovec: detinjstvo, nežnost i toplina koji bodre, iščekivanja, uzavrela mladost, muzički snovi, urodili blistavom poemom Međimurju, romansirani, poetizovani Čakovec iz detinjstva i mladosti – sada 1954. naseljen ravnodušnim došljacima, koji su ga kao, u svojim stalnim pomeranjima odnekud navreli mrvati, prekrilili, i svojim gladnim rilicama izrili i isprevrtali, potkopali i porušili

fantastične, velelepne građevine romanse i poezije, bezobzirni u svojoj potrazi za neuzbudljivom udobnjom sadašnjicom.

Sa starim vlažnim kućercima davno sagrađenim i novim nelepidim kasarnama podignutim sada, sa naslagama vekovne prašine grada u koji se ulivaju ceste prenaseljenih sela ravnice ispod morske površine, taj grad na granici, s njegovim otvorenim perspektivama materijalnog prosperiteta eksport-importa, zauzeo je jedan novi soj osvajača, ravnodušan na sve pre njega.

Stara pekarna Štolcer, u čijim je vratima na dva stepenika stajao ustreptali i zaneti dečak, i osluškivao zujavi fantastični svet lepote što je u talasima nadolazila, čiji je jedvačujni bruj samo on čuo, i kroz nadahnutu muziku, velikodušnošću genija preneo je drugima – nestala je bez traga.

Namesto stare prizemnice, u čijim se neravninama, ugnućima i izbočinama od slegnutog naboja, potavnelog kreča, mahovinom obraslih opeka, skrivala dirljiva istorija jedne generacije, koja je zatreperila dubokom ljudskom toplinom, i minula neizbežnom ljudskom tragičnošću – stajala je nova, ravna, gola, neosenčena sandučara na sprat, kakve su podizale uspešne zanatlje između dva rata, u svojoj prostodrušnoj veri u demokratiju, progres i komfor, a iza nje, namesto starog vrta, punog tamnozelenih kutova, porazno golo dvorište.

“Vidiš ovde”, govorio je usplahireno, ne predajući se i ne mireći se s neminovnim, “ovde je bio oreh što ga je tatek posadio kad sam se ja narodil, a ovde”, uz nemireno je trčao s kraja na kraj dvorišta u nekoj natprirodnoj nadi, “ovde je bio drenek.”

Bilo je to prazno i golo dvorište, sa kojeg je zbrisano sve, da ni ožiljci nisu ostali od onog što je bilo nekad. Oči su se iskrile, zavirujući iz ugla u ugao – bez odziva! Držao je za ruku svoju drugaricu, jedini preostali oslonac u bespoštednoj, bezdušnoj prolaznosti. Dva osedela, preplanula romara krenula u iluziju, i svaki njihov korak na hodočašcu dragim mestima vodio je u tude i uzaludno. Nevoljno, napuštali su mesto tupe ravnodušnosti i pustoši i pošli, noseći stisnutu u srcu ugroženu sliku starog doma, oreha i dreneka.

Ne istupajući iz jednog nestvarnog sveta koji je lebdeo oko njih, prolazili su pored Kacunove kuće i birtije, u kojoj nije više bilo Kacunovih, pored “Kraljeka i Veliča” bez Kraljeka i Veliča, pored domova i firmi u kojima nije više bilo poznatih.

Otišli su u Narodni odbor. Predstavio se punim imenom i zvanjem. Nastala je mala pometnja, kojoj je sledio kratak dogovor iza vrata, a onda su se vrata širom otvorila: ukazao se mlad čovek, ljubazan i nasmešen, sa zlatnim zubom.

Nasmešenom, naglašenom gostoljubivošću, neodređenim, stalnim divljenjem nečem, neprekidnim odobravanjem, prikrivao je, vrlo neuverljivo, nelagodno osećanje “zaduženog” da

Josip Slavenski

u zavičaju primi domaćeg sina, o čijem postojanju pojma nije imao. Onda se dosetio, i uz izvinjenje nestao iza vrata, da bi se odmah otud pojavio s okrugolikim optimističkim deranom razbarušene kose. Novodošli je pristupio s manje obazrivosti, neposrednije: "Eto", rekao je, a on je bio neka vrsta zborovođe, učitelj ili učiteljac, u svakom slučaju neko ko je zadužen za muziku, "kad kažete da ste rođeni ovde, a mi na proleće proslavljamo desetogodišnjicu oslobođenja, mogli biste da nam napišete nešto za našu priredbu."

Izlazili smo srca splasnulog, potonulog na dno, izbegavajući da pogledamo jedno drugom u oko, da ne pozledimo rane koje su se usecale duboko i bolele:

Čakovec nije znao Josipa Slavenskog.

Išli smo žurno, ne osvrćući se. Prošli smo čutke pored negdašnje kuće gospode Volak, nestale u hitlerovskim krvavim vihorima, i stigli u stari grad Zrinskih, okružen sada širokim jarkom, punim vode, prekrivenim nekakvom zelenom ustajalošću, što se tu i tamo grbila i uvijala pod nevidljivim ribama koje proždiru larve.

Iz krila zgrade pred kojom smo se našli dopirao je žagor mladeži: internat preparandije. Prenuo se i sinuo – radosna misao! "Čekaj!", rekao je i ustrčao uz stepenice. Vratio se bolna, klonula lika: "Rekle su mi da nikad nisu čule moje ime", s bezobzirnošću mladosti, okupljene devojke, preparandistkinje, slegle su ramenima i nastavile započeto čavrjanje.

Za svoga pesnika zavičaj nije znao, ni čuo, ni hajao.

Pošli smo tamo gde su se sasvim pouzdano nalazili stari znanci, prijatelji, porodica. Grobnica Štolcerovih: uklesana imena onih koji su nekad bili živa vruća srca, ispunjena nadama i brigama za svoga Pepa, kome se život otvarao s velikim izgledima, ali i s teškim nemirima.

Još uvek oštećen, razlupani grob međimurskog rodoljuba Ivana Novaka, delo okupatorove osvetoljubivosti i mržnje. Nepogodama oštećeni spomenik žrtvama Međimurja. Bilo je suviše mučno u toj porušenoj, iskrivljenoj, iskrzanoj prolaznosti, da bi se ostalo duže.

Grobar, nov mladi čovek, koji je primio dobru napojnicu, zadržan, s otvorenom šakom punom banknota, vikao je za nama: "Čekajte! Je Vaša sestra bila navučitelica? Ja sam njoj v školu hodil. I kifline smo u pekarni kupovali..." Doprimalo je to kao neprikladni, obesvećeni odek prohujalog, što je trebalo da ostane netaknuto međ grobovima. Žurili smo odatile.

Ručali smo sami, osamljeni, bez ičijeg ohrabrujućeg osmeha, u nekadašnjoj kavani koja je jednom videla radost i oduševljenje kojim je dočekan prvi kvartet mладог Štolcera – sada nekoj vrsti menze, nemile i hladne, u kojoj je služio spori i mrzvoljni konobar. Jeli smo bez volje, bez apetita, žureći da izidemo što pre napolje sa svojim žalostima.

Josip Čakovec

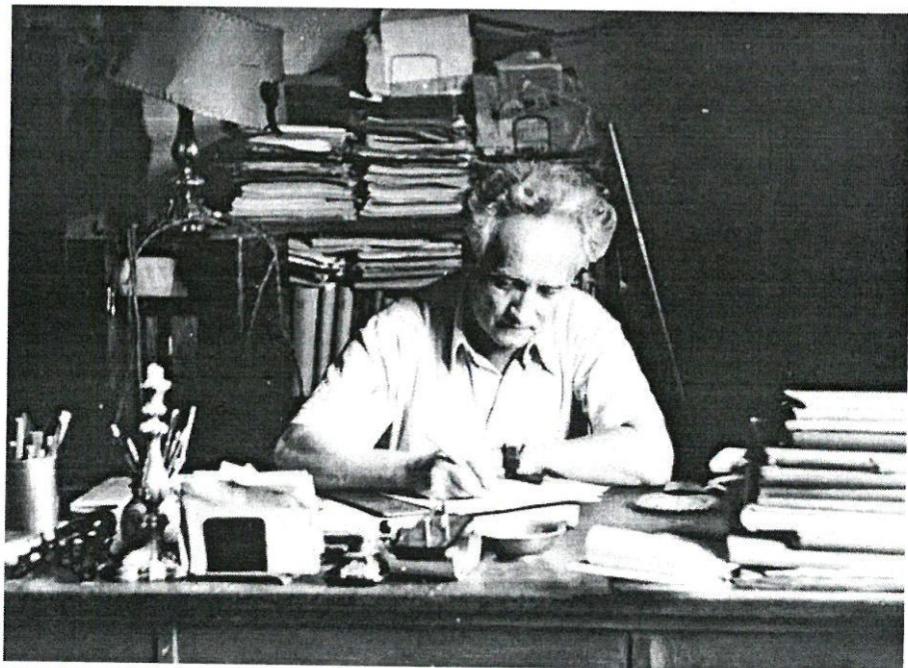
Otišli smo na klupe pod brestovima na putu za Svetu Jelenu. Ćutali smo i pustili da nam vетар vijori kosom, i hvatali, u letu tek, poneku svetliju uspomenu, vezanu za šume Svetе Jelene ili vinograde Svetog Jurja. Više nije bilo nade.

Bilo je možda još utehe u obilaženju starih prijatelja, preostalih iz starih dana: slikara Kralja, vajara Bezeredija, prijatelja Kronasta, sestrične Micike.

I dok smo neveselo išli nekom uličicom, pored plota, oslanjajući se na nj, zastajkujući svaki čas da predahne, dolazio nam je u susret oronuli bezimeni starčić, pitoma lika, rasplinulog u osmejak: "Kaj ste vi sin peka Štolcera?", zašušketao je, zaustavljajući nas iznenaden, obradovan.

Kao kakav okasneli leptir, omamljen poslednjim zracima svetlosti koja se gubi, zatitroa je ocvalim i iskrzanim krilima, i sasuo ono napabirčenog sunčanog praha. Na trenutak se osunčalo oko nas. Imala sam vruću želju da zagrlim ostarelju dragu glavu dedice, koji, mada već jedva natežući, čepuka još zemljom, vezan za nju topлом ljudskom iskrom.

Neko se u Čakovcu, ipak, obradovao Pepu.

Josip za radnim stolom